

Alapelvek a szellemi tulajdon kezeléséhez digitális környezetben*

ELŐSZÓ

Ezt a dokumentumot a Humán Tudományok Országos Szövetségének „Könyvtárak és a szellemi tulajdon” elnevezésű bizottsága készítette abból a célból, hogy egy közös álláspont alakulhasson ki az akadémiai közösségen belül a szerzői jogokkal védett, digitálisan tárolt művek használatáról. Bár a bizottság tagjai nagyrészt felsőoktatási intézmények képviselői, azt reméljük, hogy az itt felsorolt alapelvek a szélesebb értelemben vett oktatási és tudományos közösségre is alkalmazhatók, beleértve sokféle más intézményt és személyt: az alsó és középfokú iskolákat, az önálló kutatóintézeteket, a tanszéki dolgozókat és a tanulókat s a független tudományos kutatókat. [...]

A bizottság köszönetet mond a Kaliforniai Egyetemnek, amiért engedélyt adott arra, hogy „A Kaliforniai Egyetem *copyright*-

szabályozása és a tudományos kommunikáció alapelvei” című kiváló szabályzattervezetét alapul vegyünk a munkánkhoz.

ELMÉLETI HÁTTER

Bevezetés

Az ún. akadémiai közösség** nagyon sokféle magán- és közintézményt jelent, melyek főbb feladatai: a kutatás, az oktatás s a tudományos és kulturális örökségünk megőrzése. E feladatok végrehajtása közben ezek az intézmények (kutatóintézetek, egyetemek, egyetemi kiadók, könyvtárak, tudós társaságok, múzeumok, levéltárak stb.) egyszerre előállítói és fogyasztói a tudományos szakirodalomnak. Így aztán részt vesznek mindenféle olyan tevékenységben, melyet a szerzőijog-rendszer szabályoz, és ezért nagyon fontos számukra, hogy milyen érdekegyensúly fejeződik ki ebben a jogrendszerben. A nyomtatott dokumentumok

* Az Egyesült Államokban működő *National Humanities Alliance* (Humán Tudományok Országos Szövetsége) 1997 március 24-én kelt bizottsági jelentése (http://www-ninch.cni.org/ISSUES/COPYRIGHT/PRINCIPLES/NHA_Complete.html).

** Ez a kifejezés a felsőoktatási intézmények és a tudományos kutatóintézetek számítógép- és internet-használóit jelenti, akik oktatási és kutatási tevékenységük miatt bizonyos kedvezményeket/kiváltságokat élveznek más intézményekkel, szervezetekkel, cégekkel szemben (*A ford.*)

esetében már sikerült bizonyos fokú egyetértésre jutni az alkotók, a *copyright*-tulajdonosok és az információt fogyasztók jogairól, de a digitálisan tárolt művekkel kapcsolatban mostanában olyan új javaslatok láttak napvilágot, melyek a tulajdonosok jogainak védelme és a nyilvános hozzáférés lehetősége közötti egyensúly fölborításával fenyegetnek.

A digitális technológiák – miközben forradalmasítják az információ rögzítésének, tárolásának, terjesztésének és elérésének módszereit – megszüntetik azokat a technikai korlátokat, melyek eddig jól kiegyesítették a szellemi tulajdon és a nyilvános terjesztés egyensúlyát garantáló jogrendszer: egyrészt korlátlan technikai kapacitás áll rendelkezésre a művek szerzői jogot sértő terjesztésére, másrészt viszont szintén korlátlan technikai lehetőségek vannak a művek illegális felhasználásának megakadályozására, s ezek közül néhányat már fontolgatnak is a jogalkotók. Bármelyik oldal győzedelmeskedik is, az egyensúly mindenképpen felborul, a következmények pedig alááshatják az oktatás alapjait, és jelentősen átalakíthatják az információs piacot.

A tudományos kommunikáció

Az akadémiai közösség mélyen elkötelezte magát a tudományos kommunikáció mellett. Ez a kommunikációs folyamat többek közt ilyen elemekből áll: információk cseréje a legfrissebb felfedezésekről és az éppen folyó kutatásokról tudósok, kutatók és kurátorok között; új és összefoglaló művek publikálása a széles tudományos közösség számára; az új és a régi tudás terjesztése a diákok között az oktatási rendszeren keresztül; az ismeretek archiválása a következő generációk számára, valamint a tudományos eredmények eljuttatása a nagyközönséghez. Ezekhez a tevékenységekhez tudni kell hivatkozni és idézni, függetlenül a művek tárolási módjától. A szöveges dokumentumokból kézi átírással is lehet idézni, de a digitális médiánál ehhez technikai eszközökre lehet szükség. A tudományos kommunikáció résztvevői: szakemberek, felsőoktatási tanszékek és kutatóintézetek, könyvtárak és levéltárak, múzeumok, egyetemi nyomdák, kiadóvállalatok, kutatást finanszírozó cégek, akadémiai és kereskedelmi szoftvergyártók s mások.

Mivel az átadásra kerülő információ lehet bonyolult szerkezetű kép, hang vagy csak egyszerű szöveg, és a megcélzott közösség is a Nobel-díjas tudósoktól a felzárkóztató tanfolyamon részt vevő elsőéves hallgatókig és a városi múzeum látogatóiig terjed, ezért a tudományos kommunikáció a tudás teljes körére kiterjed, és minden médiumban megjelenik. Szabadon kell folynia a résztvevők között oda-vissza, és elég gyorsnak kell lennie ahhoz, hogy a tanulási és a megismerési tevékenység fejlődéséhez hozzá tudjon járulni. Az információknak egy gazdaságosan működő rendszerben kell mozogniuk, melyet nem szabad megterhelni a gyors terjedést lehetetlenné tevő, nehézkes engedélyezési mechanizmussal.

A tudományos kommunikáció a szerzőségi etikan alapul, ami kötelez az eredmények publikálására, és egyben elítéli a plágiumot. Megköveteli a művek integritásának tiszteletben tartását és a megfelelő hivatkozásokat, miközben fontosnak tartja a publikációk értékelését és összevetését a tudás fülhalmozása érdekében. Ez az etika megkönnyíti az információk gyors és széles körű terjesztését, mert erősíti a bizalmat a szerzők, a tulajdonosok és a felhasználók között. Az oktatási intézmények olyan szervezeti formákat dolgoztak ki, melyek függetlenítik az oktatókat, a kurátorokat és a tanulókat – a tudományos kommunikáció központi, de nem kizárólagos szereplőit – a szellemi termékek közvetlen gazdasági megtérülésétől. Ehelyett az intézménytől kapják munkájuk elismerését a tudás létrehozásában és terjesztésében elért kollektív sikereik függvényében. Az intézmények azonban egyszerre tulajdonosai és fogyasztói a tudományos kommunikáció csatornáin keringő szellemi termékeknek. Ezért egyesek közülük – például a múzeumok, az egyetemi nyomdák és a tudós társaságok – részben a *copyright*-ből származó bevételből finanszírozzák oktatási, ismeretterjesztési és archiválási tevékenységüket.

A dokumentumokban tárolt tudás

Nem hozható létre új tudás a mások által már elvégzett munkákra, a társadalmi és természeti jelenségekről készült leírásokra való bőséges hivatkozások nélkül. Egy civilizáció kollektív tudása pedig nem adható át hibátlanul a következő generációknak a tudás archiválása és rendszerezése nélkül. A könyvtárak, múzeumok és levéltárak kulcsszerepet játszanak a tudás megőrzésében, és ezt a feladatukat a jövőben is el kell látniuk, hogy fontos oktatási funkcióikat teljesíthessék. Mivel a dokumentumok száma exponenciálisan nő, ezek az intézmények új, korábban nem használt tárolóeszközökkel próbálkoznak, s olyan technikákkal, amelyek hatékonyabb hozzáférést biztosítanak a digitális médiához. Rádásul ezek az új információ-előállító és -tároló technikák egyre nagyobb feladatot jelentenek a megőrzéssel, rendszerezéssel és hozzáférés nyújtásával foglalkozó szervezetek számára.

Bár a digitális technikák használata a nyomtatott dokumentumok világára alig emlékeztető megoldásokat és viszonyokat alakít ki, ezek az új fejlemények és a megnövekedett lehetőségek nem homályosíthatják el a megőrzés és rendszerezés feladatának és folyamatoságának fontosságát. A tudományosság követelménye és a kulturális örökség főlhalmozásának igénye akkor is érvényes, amikor egy információ vagy dokumentum már elveszíti a kereskedelmi értékét, és kikerül a piaci körforgásból. Ezért a *copyright*-tulajdonosok, az akadémiai intézmények és a jog közötti viszonyrendszernek a jövőbeli feladatokat is tükröznie kell, nemcsak a jelenlegi érdekeket, és el kell ismernie a megőrzési funkciót ellátó és az információk közötti eligazodást megkönnyítő, jól szervezett rendszerek által hozzáadott társadalmi értéket is.

A változáshoz való hozzáállás

1995-ben és 1996-ban az Amerikai Kongresszus és a szellemi tulajdonnal foglalkozó világ-szervezet, a *World Intellectual Property Organization* (WIPO) is megkísérelte fölülvizsgálni a szellemi termékekkel kapcsolatos jogszabályokat, hogy a jelenleg is fejlődésben lévő digitális környezet által okozott változásokhoz igazítsa azokat. Az amerikai törvénykezési folyamat hosszú vita után megakadt egy albizottságban a Kongresszus 104. ülésén. A WIPO nemzetközi szintű egyezményei valamivel jobban tükrözik a tulajdonosok jogainak védelme és a szabad felhasználás igénye közötti egyensúly elvét. De ezek a megállapodások most visszakerülnek ratifikálásra az USA törvényhozása elé, s bevezetésükhöz várhatóan továbbfejlesztésre és kapcsolódó jogi szabályozásra lesz még szükség.

Az akadémiai közösség fölhívja a figyelmet arra, hogy a jogrendszerben végrehajtható változásokat csak nagyon gondosan szabad megtervezni. A változásoknak segíteni, nem pedig akadályozni kellene az információk széles körű és időben való terjesztését, rendszerezését és megőrzését. Tisztában kell lenni azzal, hogy nehéz előre meghatározni a követendő irányvonalat egy olyan digitális környezetben, amelyben:

- az üzleti világ, az akadémiai közösség és a nagyközönség gyakorlata még kialakulatlan és változó;
- a „művek” nagyon különböznek egymástól: szoftverek, kutatási jelentések, tankönyvek, elsődleges szöveges források, vizuális alkotások és hangfelvételek;
- a dokumentumok terjesztésére, védelmére és nyomon követésére mindenféle, gyakran kérészerű technológiákat dolgoznak ki, melyek következményei sokszor nem világosak, és
- számos formátum és média van forgalomban.

Az akadémiai közösség a legfrissebb technológiai, gazdasági és jogi föltételek között végzi tudományos kommunikációs tevékenységét, és érhetően új intézményes megoldásokat keres a szerzői joggal védett, valamint a közkinccsnek tekinthető művekben tárolt tudás

terjesztésére és megőrzésére. Ehhez olyan jogi és gazdasági környezetet igényel, amely az együttműködést és a megegyezést ösztönzi, nem pedig a jogi vitákat és a pereskedést.

Miközben a digitális formában megjelenő szellemi termékekről zajlanak a törvénykezési viták, megérett az idő arra, hogy az akadémiai közösségen belül megegyezés szülessék valamiféle közös, átfogó alapelvekről, melyekhez azután az egyes intézmények vagy intézményi szövetségek viszonyíthatnák a törvényhozásban fölmerülő javaslatokat. A tömegszórakoztató ipar továbbra is a világpiacon megjelenő szellemi termékek szigorú felügyeletében érdekelt, az akadémiai közösségnek ezért meg kell erősítenie a saját, sokkal demokratikusabb szemléletét, és a közös alapelveknek megfelelő egységes álláspontot kell hangoztatnia ezekben a vitákban. Az alább felsorolt alapelveket az 1996. december 2-i keltezésű, „A Kaliforniai Egyetem *copyright*-szabályozása és a tudományos kommunikáció alapelvei” című szabályzattervezet alapján fogalmazták meg.

ALAPELVEK

Az akadémiai közösség a szerzői és a szomszédos jogokban várható változásokkal kapcsolatban (ilyen például a kizárólagos, *sui generis* törvény terve az adatbázisok védelméről) határozottan meg van győződve arról, hogy a kialakulóban lévő amerikai információs társadalom érdeke az, hogy a törvényi szabályozás megerősítse, ne pedig fölborítsa a jelenlegi jogban is kifejeződő egyensúlyt a szellemi tulajdon birtokosai és a közérdek között.

1. A digitálisan tárolt művekre vonatkozó szerzői jognak fenn kell tartania a jelenlegi törvényekben megtestesülő egyensúlyt a szerzők, a *copyright*-tulajdonosok és a nyilvánosság érdekei között. A jelenlegi jogi egyensúly egybeesik a tudományban és oktatásban érvényes etikával, mely a szellemi tulajdon felelősségteljes használatára ösztönöz, elősegíti a gondolatok szabad cseréjét, és védi a szerzőijog-tulajdonosok anyagi érdekeit.

A szellemi tulajdon a társadalmi tőke egyik jelentős formája, értéke a szellemi termékek terjedésének, hasznosításának és használatának függvénye. A tudományos és oktatási intézmények jelentik az egyik legfontosabb helyszínt, ahol ez a szellemi érték keletkezik és terjed. Ezek az intézmények az idők során kifejlesztettek egy sajátos etikát erre a tulajdonformára, amely:

- tiszteletben tartja a szellemi termékek előállítóinak és a *copyright*-tulajdonosoknak a jogait;
- megfelelő módon hivatkozik a művekre, és tiszteletben tartja azok sérthetlenségét;
- garantálja a dokumentumok megőrzését;
- elősegíti a szellemi alkotások terjedését, biztosítja az elérhetőségüket, és
- egy gazdaságosan működő tudományos kommunikációs rendszert tart fenn.

Ez az etika jól kiegészíti a mai szerzőijog-rendszert, amely egyrészt biztosítja bizonyos szellemi tulajdonok védelmét, másrészt meghatározza a terjesztés módját a társadalom különböző szektoraiban, beleértve a kereskedelmi és a nem üzleti jellegű ügyleteket is.

A jelenlegi *copyright*-törvény elismeri a társadalmi igények és a szellemi termékek készítői között létező érdekellentétet, és bizonyos esetekben védelmet nyújt a szerzői jogok megsértésével kapcsolatos vádak ellen. Ezeket a kivételeket az Egyesült Államok 1976-ban alkotott *copyright*-törvényének 107–110-es szakaszai sorolják föl. Többek között a következő esetekről van itt szó: a szerzői joggal védett művek „tisztességes használata” oktatási, tudományos vagy kutatási célokra; illetve a következő tevékenységekről: a művek másolása könyvtárak és archívumok által bizonyos feltételek mellett, meghatározott célokra; valamint a művek bemutatása vagy előadása tanárok vagy diákok által a személyes oktatási formákban. A jogtulajdonosok jogait csak hasonló feltételekkel lenne szabad

kiterjeszteni a digitális környezetre, természetesen megfelelő biztosítékokkal kiegészítve a visszaélések ellen.

Ezeknek az elveknek a konkrét technológiáktól függetleneknek illenék lenniük. A törvény jelenlegi szövege azonban konkrétan megnevez néhány technikát, és részletes előírásokat tartalmaz bizonyos tevékenységekre vonatkozóan a nyomtatott, a szalagon rögzített és a sugárzott művekkel kapcsolatban. Ezek a szabályok még a nyomdailag sokszorosított dokumentumok világából származnak, ahol ugyanaz a tárgy – a példány (*copy*) – szolgál a mű tárolására, terjesztésére és fölhasználására, és ahol egynél több tevékenység (pl. tárolás és terjesztés) egyidejű folytatásához az eredeti példány lemásolására van szükség. A digitális környezetben a tárolást, terjesztést és fölhasználást számítógépes algoritmusokkal végzik és nem példányokkal, ennél fogva itt a papíralapú művek világából származó törvényekben szankcionált tevékenységek akaratlanul is elkövethetők, és komoly következményekkel járhatnak. Ezért a nyomtatott művekre kidolgozott szabályozást a digitális környezetre kiterjesztő törvénykezési törekvéseknél az elérni kívánt célok miatt nem használhatók egyszerű analógiák.

2. A *copyright*-törvénynek támogatnia kell a szerzői joggal védett művek tulajdonosai és fölhasználói között működő gazdasági keretrendszer fenntartását.

Az információk széles körű és időben való terjesztése – függetlenül attól, hogy fizikai vagy elektronikus médiáról van-e szó – az oktatási rendszer alapját jelenti. A terjesztés gazdaságilag is működő kiadói rendszert igényel, amely elősegíti az intézmények és a tudományterületek közötti kommunikációt, és szükséges hozzá egy stabil könyvtári hálózat is az információk tárolása és megőrzése, valamint a rendszerezés és a hozzáférés biztosítása céljából. Egyéb intézmények – például a múzeumok – jogvédett gyűjteményükből származó bevételeikből élnek és végzik hasonlóképpen fontos tudásgondozó tevékenységüket.

- Ez okból az akadémiai közösség támogatja azt, hogy a *copyright* birtoklása lehetővé tegye a kiadóknak, a szerzőknek és a jogok tulajdonosainak a megfelelő bevételt a szellemi termékekbe befektetett munkájukért és vállalkozásuk fenntartása érdekében.
- A jogok érvényesítésénél tisztességes egyensúly kialakítására kell törekedni a felhasználási engedély díja és azon felhasználási forma között, amelyhez az engedélyt kéri.
- Az akadémiai közösség ellenzi a *copyright*-védelem olyan irányú kiterjesztését, amely korlátozza a tisztességes versenyt, és lehetővé teszi a monopóliumoknak, hogy megakadályozzák a hozzáférés és a fölhasználás gazdaságos és kényelmes formáit. (Például a javasolt *sui generis* adatbázis-védelmi törvény állandóan megújítható jogai révén akadályozza a tisztességes versenyt. Hasonló hatást válthat ki a *copyright* érvényességi idejének túlzott kiterjesztése is.)
- Jelenleg is folyik a vita arról, hogyan lehet kiterjeszteni az eredeti példány vásárlóinak jogait a digitális környezetre. A megoldás valószínűleg műszaki, jogi és üzleti szabályozások bonyolult rendszere lesz. A jelenlegi törvények értelmében az eredeti példányok vásárlói tetszőleges módon adhatják azokat tovább, beleértve az ismételt eladást, a kölcsönzést vagy az elajándékozást is. A könyvtári kölcsönzés lehetősége is ennek a szabálynak köszönhető. Mivel a digitálisan tárolt művek azonnal sokszorosíthatók és terjeszthetők – például kitehetők megtekintésre egy Web-lapra –, miközben az „eredeti példány” megmarad, sok *copyright*-tulajdonos attól fél, hogy a vásárlói jogok kiterjesztése a digitális környezetre tönkreteszi az üzletüket. Egyesek azzal próbálják védeni a termékeiket, hogy eladás helyett csak bérebe adják őket, és ezek a művek csak a licencszerződésben előírt módon használhatók. A könyvtárak pedig – attól tartva, hogy az ilyen bérleti jogok megakadályozzák a digitálisan tárolt könyvek és újságok tartalmának ingyenes megtekintését vagy kölcsönzését – azt bizonygatják, hogy az eredeti példányt vásárlók jogainak megfelelőit a digitális művekre is ki kell terjeszteni, mert ez elengedhetetlen az oktatási és kutatási tevékenységhez. Már létez-

nek olyan technológiák – bár még nem terjedtek el a piacon –, melyekkel szimulálni lehet ilyen jogokat megfelelő „boríték” vagy „lakat” szoftverekkel, de ma még megjósolhatatlan, hogy ezek alkalmazását elfogadhatónak találják-e majd a vásárlók.

3. A *copyright*-szabályokat úgy kell kialakítani, hogy minél könnyebben be lehessen tartani őket, s nem a büntető intézkedések számát kell növelni.

A törvénynek olyan légkört kell kialakítania, mely a jogok minél egyszerűbb tisztázására és a jogdíjak rendezésére ösztönöz, miközben megőrzi a jelenlegi jogrendszerben szereplő „tisztességes használat” elvét is. Egy nehézkes vagy bizonytalan szabályozórendszer, csakúgy, mint a „tisztességes használat” körébe tartozó kivételek szükségtelen korlátozása elfojthatja a jogvédtelt anyagok terjedését, vagy kikényszerítheti a tömeges jogsértéseket. A *copyright*-törvény és a hozzá tartozó gyakorlat kiterjesztése a digitális környezetre nem szülhet az információk terjedését kevésbé ösztönző új kiváltságokat.

- A *copyright*-törvénynek keretet kell biztosítania olyan önkéntes szerződéses meg egyezésekhez, melyek tisztességes hasznot biztosítanak a *copyright*-tulajdonosoknak, egyszersmind pedig teret adnak az információk minél szélesebb körben való terjesztésére irányuló kezdeményezéseknek. A jog azonban nem engedélyezhet alapvető jogi garanciákat sértő szerződéseket.
- A jognak meg kell engednie a „tisztességes használattal” való védekezés lehetőségét a szerződéskötéseknél. Ugyanakkor a jog csak úgy bátoríthatja a „tisztességes használat” elvének kiterjesztését a digitálisan tárolt művekre, hogy közben megköveteli a *copyright*-tulajdonosok jogainak tiszteletben tartását, ahogyan ez a jelenlegi törvény rendelkezéseiben is szerepel.
- A jogosultságok automatikus nyomon követése, a biztonsági technológiák és a licencmegoldások sok esetben csökkenthetik a jogsértésekre irányuló próbálkozásokat, miközben elősegíthetik a szerzői jogokkal védett művekhez való könnyebb hozzáférést. A szerzői jogi törvénynek bátorítania kellene az ilyen innovációkat.
- Gondosan meg kellene fontolni az ún. „kötelező licencszerződések” előnyeit és hátrányait. Ezek arra kötelezik a *copyright*-tulajdonosokat, hogy megengedjék a tulajdonukban levő művek bizonyos fölhasználási formáit, és ezért cserébe automatikusan jár nekik valamennyi jogdíj. Ilyen licencelőírások már most is léteznek a zenei hangfelvételek sugárzásával kapcsolatban. Ennek az elvnek a szélesebb körben való alkalmazását még nem igazán vitatták meg, és egyelőre korai lenne állást foglalni a digitális művekre való kiterjesztése mellett vagy ellen.

4. A *copyright*nak elő kellene segítenie egy jelentős méretű szellemi közkinccs (*public domain*) kialakulását, mert ez előfeltétele tudományos és kulturális örökségünk megőrzésének.

A „public domain” egy intellektuális közterület, amely a jól informált és részvételi demokráciára épülő társadalom alapfeltétele. Elengedhetetlen az oktatáshoz, a kutatáshoz és az új tudás előállításához. Ha a jogi védelem ideje meghaladhatja a száz évet is (a szerző élettartama plusz még ötven év), a digitálisan rögzített művek formátuma már réges-régen elavulttá válik, mire a *copyright* lejár. A műveket a jogosulatlan felhasználástól védő biztonsági technikák még tovább növelhetik ezt a veszélyt, ha nem gondoskodnak arról, hogy a megfelelő időpontban „felnyílják” a szoftveres zár.

- A kormányzati és a közhivatalok által létrehozott információkat – beleértve azokat is, melyek megbízásból készültek – közkinccsnek kell tekinteni, ahogy erről a jelenlegi jog is rendelkezik.
- A magáncégek és egyének által készített műveknek – ha elérték egy bizonyos kort – közkinccsé kell válniuk, ahogy erről a jelenlegi jog is rendelkezik.

- A *copyright*-védelem idejének lejártá egyértelmű és könnyen meghatározható legyen.
- A szerzői jognak biztosítania kell, hogy az új védelmi technológiák bevezetése ne akadályozhassa meg a művek későbbi közkinccsé válását, ahogy ezt a jelenlegi szabályozás tervezi.
- A szerzői jognak lehetőséget kell biztosítania a művek archiválására vagy új médiumra való átmásolására, ha a technika változása ezt szükségessé teszi. Az akadémiai közösség szerint meg kell különböztetni a megőrzéshez és a tároláshoz szükséges tevékenységeket a jogvédett művekhez való hozzáférés biztosításához szükséges tevékenységektől. Mivel a technika gyorsan fejlődik, a megőrzésre és a tárolásra vonatkozó előírásoknak elég rugalmasaknak kell lenniük ahhoz, hogy az egymást követő technológiaváltások ellenére is érvényben maradhassanak.

5. A tényeket közkinccsnek kell tekinteni, ahogy erről a jelenlegi jog is rendelkezik.

Az oktatási és kutatási tevékenység résztvevőinek lehetőséget kell adni a tények korlátozás nélküli vizsgálatára és elemzésére. A tények gyűjteményeit, amennyiben ezek eredetiek és új értéket is hordoznak, már védheti a *copyright*, de a tények és adatok önmagukban közkinccsnek számítanak.

6. A *copyright*-törvénynek biztosítania kell, hogy a személyiségi jogok ne sérülhessenek a jogosultságokat és a hozzáférést szabályozó rendszereknél.

A tudomány szabadsága és az alkotmányban lefektetett gondolat-, gyülekezési és szólás-szabadság kimondja, hogy az egyén személyiségi jogait tiszteletben kell tartani. A nyomtatott művek esetében az emberek anélkül tanulmányozhatják a dokumentumokat a könyvtárakban vagy vehetik meg őket a boltokban, hogy kilétüknek nyoma maradjon. Az akadémiai közösség sürgeti, hogy a törvénykezés a digitális környezetben is biztosítsa az embereknek a *copyright*-tal védett művekhez való hozzáférést kilétük fölfedése és följegyzése nélkül.

7. A *copyright*-törvényben meg kell őrizni azt az elvet, amely szerint a jogsértő tevékenységért az azt elkövető a felelős, és nem egy harmadik fél. Az intézmények csak azokért a cselekedetekért felelősek, amelyeket az egyének az ő megbízásából tesznek, de nem vonhatók felelősségre olyan tettekért, amelyeket az egyének – akár kapcsolatban vannak az illető intézménnyel, akár nem – önállóan követnek el. Ez az elv a tudományos szabadság alapelve.

A tudás létrehozása és terjesztése olyan emberek közösségén alapszik, akik saját tudományos vizsgálataikat és elemzéseiket folytatják. Egy ilyen közösség csak akkor maradhat fenn, ha a tudományos szabadság alapelvei – köztük a szólásszabadság és az előzetes korlátozások elutasításának joga – fennmaradnak. Az akadémiai közösség ellenzi az olyan *copyright*-szabályozást, amely felelőssé tenné az intézményeket az önállóan cselekvő egyének tetteiért, vagy amely előzetes cenzúrát kényszerítene rájuk. A *copyright* érvényesítésére vonatkozó szabályoknak megfelelő eljárásokat kell tartalmazniuk annak eldöntésére, valóban igazak-e a jogsértésre vonatkozó állítások. Az oktatási intézmények vállalják azt, hogy szabályzatokat dolgoznak ki, szükség esetén lefolytatják ezeket az eljárásokat, és olyan környezetet teremtenek, melyben az eszközeiket és forrásait használó személyek a szabályoknak megfelelő módon férnek hozzá a szerzői joggal védett művekhez.

8. Az oktatási intézményekben olyan légkört kell kialakítani, amelyben intézményi szinten tartják tiszteletben a szellemi tulajdonjogokat, informálják a közösség tagjait a szükséges tudnivalókról, és biztosítják az intézmény által (pl. távoktatáshoz) használt művek jogdíjának kifizetéséhez szükséges forrásokat.

Az oktatási intézmények hatalmas mennyiségben hozzák létre és tárolják a szellemi tulajdon, ezért szükséges és elvárható, hogy a náluk alkalmazott gyakorlat megfeleljen a szel-

lemi tulajdonról rendelkező törvényeknek, és hogy az alkalmazottaik tisztában legyenek a rájuk eső felelősséggel. Ezeknek az intézményeknek pontosan be kell tartaniuk a szabályokat, és egyben oktatási funkciókat is el kell látniuk, azaz tudatosítani kell az akadémiai közösség tagjaiban a jogszabályok előírásait. Ha az intézményeknél alkalmazott gyakorlat összhangban van a törvény követelményeivel, ez kedvező helyzetet eredményezhet az oktatási intézmények számára a jogi vitákban vagy a szerződéses feltételekről folyó tárgyalásoknál.

9. Nagyon óvatosan szabad csak új jogokat és védelmeket biztosítani és csak olyan mértékben, amennyire a tapasztalatok alapján feltétlenül szükségesnek látszik, hogy *csak* az alkotmányban szereplő, „a tudomány és a művészetek haladását” segítő, korlátozott monopóliumok jöhessenek létre.

Az egyetlen törvénnyel meghatározott (*sui generis*) védelmet különösen meg kell fontolni, és csak akkor szabad alkalmazni, ha már megfelelő mennyiségű bírósági eset gyűlt össze a témában, melyek alapján megítélhető, hogy mi is forog kockán. A *copyright* kiterjesztésének ötletét újfajta művekre kétkedéssel kell kezelni mindaddig, amíg bebizonyosodik, hogy ez a kiterjesztés valóban erősíti a tulajdonosok és a felhasználók érdekei között hagyományosan kialakult egyensúlyt, s gondosan meg kell vizsgálni, hogy más jogi eszközökkel nem lehet-e megfelelőbben biztosítani a kért védelmet. Megfontolandó az is, hogy milyen következményei lehetnek egy ilyen döntésnek.

10. A *copyright* védelmét biztosító intézkedéseknek nem szabad hátráltatniuk a tudományt pusztán azért, mert egy bizonyos kutatási terület eszközei fölhasználhatók lehetnek jogsértő tevékenységekhez is.

A törvénynek büntetnie kell ugyan a jogsértő cselekedeteket, de ha megpróbálja büntetni a jogsértő célokra is használható technikák és eszközök birtoklását vagy beszerzését is, azzal átesünk a ló másik oldalára. A titkosító eljárásokkal és a számítástechnikával foglalkozó alkalmazott és alap kutatásokhoz egyaránt elengedhetetlen, hogy a kutatók hozzáférhessenek az élvonalbeli eszközökhöz, és így részt vehessenek az új tudás létrehozásában. Ezenkívül a *copyright*-védelem időszakának lejártával vissza kell tudni kódolni a titkosítással védett műveket, hogy azok közkinccsé válhassanak, vagy hogy legális tevékenységekhez (pl. archiváláshoz) lehessen használni őket. A jogi szankciókat azokra az esetekre kell fenntartani, amelyek valóban sértik a törvényt, vagy közvetlenül támogatják a törvénysértéseket.

Drótos László fordítása
<kondrot@gold.uni-miskolc.hu>